

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI

ILMIY-ELEKTRON JURNALI
1-SON

**KOKAND UNIVERSITY
HERALD**

2023
VOLUME №1

**QO‘QON
UNIVERSITETI
XABARNOMASI
1-SON**

**KOKAND
UNIVERSITY
HERALD
VOLUME 1**

**ВЕСТНИК
КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТ
ВЫПУСК 1**

1/2023

QO'QON UNIVERSITETI

XABARNOMASI

Ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

G'.E.Zaxidov

Bosh muharrir:

Sh.R.Ruziyev

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

A.A.Yusupov

Tahririyat hay'ati:

1. I.f.d., prof., S. G'ulomov (O'z.R. Fanlar Akademiyasi)
2. DSc., prof., Sh. I. Mustafakulov
3. DSc., Mark Rozenbaum (AQSH)
4. PhD., I. Bobojonov (IAMO, Germaniya)
5. PhD., N. Djanibekov (IAMO, Germaniya)
6. PhD., K. Akramov (IFPRI, AQSH)
7. PhD., N. Yusupov (Woosong University, J.Koreya)
8. DSc., D. Xosilova (University of Wyoming, AQSH)
9. I.f.d., prof., B. Salimov (TDIU)
10. I.f.d., prof., K. Axmedjanov (KIUT)
11. I.f.d., prof., N. Maxmudov (TDIU)
12. PhD., Sh. Aktamov (Singapur universiteti)
13. I.f.d., prof., U. Gafurov (TDIU)
14. I.f.d., prof., X. Qurbonov (TDIU)
15. F.f.n., dotsent D. Xodjayeva (QDPI)
16. I.f.n., dotsent, N. Urmonov (TDIU)
17. F.f.d., prof., Sh. Shaxobidinova (ADU)
18. F.f.d., prof., M. Umarxodjayev (ADU)
19. I.f.n., dotsent, J. Qambarov (FarPI)
20. PhD, dotsent, D. Rustamov (ADU)
21. I.f.n., dotsent, A. Islamov (Qo'qon universiteti)
22. PhD., M.Najmiddinov (Qo'qon universiteti)

Qo'qon universiteti xabarnomasi

("Вестник Кокандского университета – Kokand University Herald") ilmiy-elektron jurnali Qo'qon universiteti Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2020-yil 10- oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №1138 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-1695 ISSN-raqami olingan.

© "Kokand University" – 2023

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28 a-uy, 1-xonadon

Mundarija:/Outline:

Iqtisodiyot / Economy			
1.	K. Konstantin	Factors and vector of the development of institutions in the sme sector of the national economy	3-7
2.	B. Khursanaliyev	The impact of population growth on the country's economic development	8-11
3.	N. Sharapova	Network analysis of social media research in entrepreneurship development	12-15
4.	M. Абдуллаев	Тенденции и перспективы развития сферы услуг в узбекистане	16-20
5.	Г. Карабаева	Стимулы развития малого бизнеса для повышения качества жизни населения	21-24
6.	A. Вахромов	Problems of the digitalization process in networks and sectors of the economy	25-28
7.	Sh. Dexkanov	Qurilish materiallari sanoati aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv mexanizmi samaradorligini oshirish	29-34
8.	N. Karimova	Analysis of the current state of retail advertising: a systematic mapping study	35-38
9.	O. Исоев	Внедрение международных стандартов при исламском финансировании в узбекистане	39-42
10.	J. Nuritdinov, A. Abdullayev	O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun uzoq yo'li va xitoy tajribasi	43-47
11.	J. Qodirov	Davlat-xususiy sherikchiligi asosida amalga oshirilgan loyihalarning investitsiyaviy samaradorligini oshirishda soliq va sug'urtalashning o'rni	48-50
12.	S. Rustamova	Korxonalarda qabul qilingan qarorlarni boshqaruv samaradorligiga ta'sirini iqtisodiy matematik modellashirish	51-56
13.	A. Sattorov	Auditorlik tashkilotlari tomonidan auditorlik tekshiruvlari o'tkazish jarayonida dalillarni to'plash ahamiyati va zaruriyati	57-60
14.	B. Turanboyev Sh. Nishonkulov	Does inflation significantly affect stock investments and their price?	61-64
15.	A. Xojayev	Oliy ta'lim muassasalarida byudjetdan tashqari faoliyatidagi daromadlari va xarajatlari hisobini takomillashtirish yo'llari	65-68
16.	M. Xomidov	Mamlakatimiz iqtisodiyotini takomillashtirish jarayonida innovatsiyalarni joriy etishning o'rni	69-72
17.	N. Yuldasheva, A. Umarov, A. Abdullayev	Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi	73-75
18.	A. Yusupov	O'zbekiston iqtisodiy sharoitida inson resurslaridan foydalanishdagi faoliyat turlari	76-78
19.	M. Turg'unov	Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqarishda ekonometrik prognoz ko'rsatkichlaridan foydalanish	79-83
20.	D. Мамаюсупова	Мамлакатизда давлат-хусусий шериклиги асосида туризмни барқарор ривожлантириш истиқболлари	84-90
21.	K. Ахмеджанов Ф. Зайниев	Аҳоли даромадлари ва харажатлари балансига жисмоний шахслар даромад солигининг оптимал таъсирини таъминлаш йўллари	91-96
Pedagogika / pedagogy			
22.	Sh. Jumanova	Peyzajning ijtimoiy - psixologik motivni anglatishdagi o'rni	97-99
23.	O. Kasimova	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining ijodiy faoliyati jarayonida pedagogik improvizatsiyaning o'rni	100-102
24.	B. Safarov	Xalqaro baholash dasturlari (pirls) asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarinining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish	103-105
25.	A. Тангриев	Малакали дзюдочиларни тайёрлашда буралиб улоқтириш бўйича малака тавсиялар	106-111
Lingvistika / Linguistics			
26.	D. Azimova D. Solidjonov	Learning english language as a second language with augmented reality	112-115
Qishloq xo'jaligi / Agriculture			
27.	A Xatamov X. Jabborov	«BUXOROISHARIF» zavod tipining asosiy xususiyatlari	116-118

OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI BOSHQARISHDA EKONOMETRIK PROGNOZ KO'RSATKICHLARIDAN FOYDALANISH

M.M. Turg'unov

Farg'ona politexnika instituti

tayanch doktoranti

150100, Farg'ona shahar, Farg'ona ko'chasi 86 uy

E-mail: Turgunovmurriddin77@gmail.com

Tel: +99891-770-81-88

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-mart 2023-yil

Tasdiqlandi: 26-mart 2023-yil

Jurnal soni: 1

Maqola raqami: 19

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v6i6.256>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

oziq-ovqat sanoati, boshqaruv, boshqarish mexanizmi, boshqaruv ob'ekti, ta'sir etuvchi omillar

ANNOTATSIYA

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida boshqaruv mexanizmini rivojlantirish, unga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, ushbu sanoat tarmoqlag'ini modernizatsiya qilish va oziq-ovqat ishlab chiqaruvchi korxonalarini qo'llab-quvvatlash respublikada amalga oshirilayotgan asosiy vazifalardan biridir. Ushbu maqolada oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarishda ekonometrik modellardan foydalanish va prognoz ko'rsatkichlari asosida boshqarish samaradorligi ochib berilgan.

Kirish. Mamlakatimiz iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan ijobiy o'zgarishlarni va natijada aholimiz xayot tarzi yaxshilanib borayotganligini e'tirof etish zarur. Iqtisodiy siyosat esa keng ko'lamli iqtisodiy-ijtimoiy dasturlarning hayotga tatbiq etilishi natijasida sanoat tarmoqlarini rivojlantirish uchun zamin yaratilmoqda. Hususan, oziq-ovqat sanoati ham mamlakatimizda mustaqillik yillarida chinakam rivojlanish bosqichiga olib kelindi. Ushbu tarmoq bugungi kunda yuqori texnologiyali sanoatga aylandi. Buning natijasida aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash yildan-yilga ortib, aholimizning oziq-ovqat manbai ta'minlanmoqda.

Turli xil oziq-ovqat sanoati korxonalarini aholining zarur oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallangan. Oziq-ovqat sanoati bugungi kunda alohida ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lib, uning holati dunyoning turli mamlakatlaridagi turmush darajasini aks ettiradi. Dunyodagi hozirgi vaziyat, bir tomondan, rivojlanayotgan mamlakatlarda yuz millionlab o'z odamlarning mavjudligi bilan, ikkinchi tomondan, rivojlangan mamlakatlarda ortiqcha oziq-ovqat ishlab chiqarish bilan tavsiflanadi. Ushbu holat oziq-ovqat ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatini boshqarish va rivojlanishida turli muammolarga duch kelmoqda. Shu sababli, oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarish usullari va mexanizmlarini o'rganish zamonaviy iqtisodiyot uchun juda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Hududiy tarkibiy omillardan tashqari, sanoatning rivojlanishiga fan-texnika taraqqiyoti ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi, bu sanoat korxonalarini ishlab chiqarish va boshqarishning butun zanjirida namoyon bo'ladi. Ishlab chiqarish jarayonlarini kompleks avtomatlashtirish nafaqat oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini saqlab qoladi, balki korxonada boshqaruv va ishlab chiqarish sifatini oshiradi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti sanoat korxonalarini innovatsion rivojlanish yo'lga o'tkazishga, boshqaruv va texnologik yangiliklarni ishlab chiqish va joriy etishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda mamlakatimizda oziq-ovqat sanoati faoliyatini rivojlantirish va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Amalga oshirilayotgan tadqiqot doirasida oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarish bo'yicha mahalliy olimlarimizdan N.M. Ziyaviddinovaning tadqiqotlarida oziq-ovqat sanoati korxonalarida bozor strategiyasini shakllantirishda, ularni rivojlantirish yo'nalishlarini ishlab chiqish va tarmoq boshqaruvining tashkiliy tuzilishi takomillashtirilgan⁵³.

I.Yu.Umarovning tadqiqotlarida esa oziq-ovqat sanoati korxonalarida iqtisodiy salohiyatini baholash bo'yicha uslubiy

yondashuvlar ishlab chiqilgan hamda tadqiq qilingan. Hududlarda oziq-ovqat sanoati korxonalarining moliyaviy iqtisodiy salohiyati amaliy jihatdan baholangan⁵⁴.

Xorijiy tadqiqotchi olimlardan Bitner X., Drucker P.F., McKean D., Mann D., Sfair R., Stevenson V.J., Tompson AA, Webster F. va boshqalar. sanoat sohasini, jumladan oziq-ovqat sanoati faoliyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga hamda soha faoliyatini vertikal va gorizontal klasterli yondashuv asosida rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar olib borilgan⁵⁵.

Fikrimizcha, oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligi va risklarni boshqarish jarayoniga omillar ta'sirini baholash, oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatiga mavsumiylik omili ta'sirini baholash va oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari soha faoliyatining rivojlanish davrini qisqartiradi hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari ortadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini ko'rsatkichlarini baholash asosida monografik tadqiqotlar asosida nazariy va amaliy jihatdan keng o'rganib chiqildi. Rasmiy statistik ma'lumotlari asosida EvIEWS 10 dasturidan foydalanilgan holda, asosiy ko'rsatkich hisoblangan boshqaruv xodimlari soni, boshqaruv xarajatlari, kapital qo'yilmalar hajmi va unga ta'sir etuvchi vaqtli qatorlari negizida ekonometrik model aniqlandi, asosiy parametrlarning o'zgarish tendensiyalari baholandi hamda qisqa muddatli davr uchun prognoz ko'rsatkichlari aniqlandi. Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy abstraksiya, korrelyatsion-regressiya tahlil, tahlil va sintez usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Oziq-ovqat sanoat tarmog'ining 2021 yil yakuni bo'yicha statistik ma'lumotlari alohida olib tahlil qilinganda amalga oshirilayotgan islohotlar qay darajada o'zining natijasini berayotgani va yana oldinda turgan vazifalar aniqlashdi. O'tgan yilda mamlakatimiz tashqi savdo aylanmasi 42 071,6 mln. AQSh dollariga yetgan bo'lsa, uning tarkibida import 25 461,0 mln. AQSh dollari tashkil etdi. Tadqiqotimiz doirasidagi tahlil esa 2021 yilning jami imrortining 11.5 foizi oziq-ovqat mahsulotlari xissasiga to'g'ri kelmoqda. Bu ko'rsatkich 2020 yilga nisbatan 1.2 foizga oshgani masalaning dolzarblilik darajasini belgilab beradi⁵⁶.

Ushbu statistik ma'lumotlarning barchasi oziq-ovqat sanoati korxonalarini boshqarish mexanizmini ishlab chiqish masalalarini dolzarblashtiradi, ularning resurs bazasidan samarali foydalanish usullarini o'rganishga, sohaviy o'zgarishlarning istiqbolli yo'nalishlari va

⁵³Ziyaviddinova N.M. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini iqtisodiy samaradorligini oshirish. Diss. i.f.n. Bux oz.ov YeSTI 155 b. B. – 2006.

⁵⁴Umarov I.Yu. Oziq-ovqat sanoatida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish (Andijon viloyati misolida). Diss. i.f.n. AMI 149 b. A. – 2009

⁵⁵Полухин А.А. Организационно-экономический механизм модернизации сельского хозяйства России // А.А. Полухин // Аграрная Россия. – 2012 - №5 с. 23-29

⁵⁶O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi www.stat.uz rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

institutsional xususiyatlarini aniqlashga ilmiy va amaliy qiziqish uyg'otadi. Ushbu yo'nalish mahalliy fan va amaliyotda yetarlicha o'rganilmagan, bu tadqiqot mavzusining dolzarbligini ko'rsatadi.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarida sof foyda hajmini ishlab chiqarish funksiyasining yuqori cho'qqisi, ya'ni natijaviy omil sifatida belgilab olgan holda, unga ta'sir etuvchi omil ko'rsatkichlari sifatida soha ekspertlari xulosalariga asoslangan holda quyidagi ko'rsatkichlar tanlandi:

- X1 – ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi;
- X2 – doimiy xarajatlari;

X3 – aylanma fondlar qiymati hajmi;

Mamlakatimiz oziq-ovqat sanoatida faoliyat olib borayotgan korxonalarda sof foydani modellashtirish aniq ishlab chiqarish sohasida yuz berayotgan tendensiyalar, trendlar va vaqtlil qatorlar kabi modellar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Tadqiqot jarayonida Farg'ona viloyatida faoliyat olib borayotgan uchta oziq-ovqat sanoati korxonalarida sof foyda va uning ortishiga ta'sir etuvchi ayrim ko'rsatkichlarni 2012-2021 yillar davomidagi o'zgarish tendensiyalari tahlili amalga oshirildi (1-jadval).

1-jadval

"Farg'ona baraka" MChJda sof foyda hajmi va uning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omil ko'rsatkichlari (mln.so'm)				
Yillar	Sof foyda, mln. so'm (Y)	Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi, mln. so'm (X ₁)	Doimiy xarajatlar, mln. so'm (X ₂)	Aylanma fondlar qiymati, mln. so'm (X ₃)
2012	285,2	1124,0	164,4	250
2013	350,4	1397,5	208,6	350
2014	402,5	1568,0	224,7	410
2015	521,6	1951,0	258,8	480
2016	603,7	2313,5	321,7	300
2017	680,6	2553,5	340,8	460
2018	718,4	2717,2	368,5	500
2019	896,2	3304,7	425,7	550
2020	754,3	2688,7	321,2	650
2021	920,5	3458,2	462,8	700

Ekonometrik modeldagi natijaviy omil sifatida tanlangan sof foyda hajmi (Y)ga ta'sir etuvchi ekzogen omillar sifatida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi (x₁), doimiy xarajatlar hajmi (x₂) va aylanma fondlar qiymati hajmi (x₃) kabi ko'rsatkichlar tanlab olindi.

Ushbu korxonada bo'yicha ajratib olingan natijaviy va unga ta'sir etuvchi omillarning barchasi 2012-2021 yillar davomida bozor konyukturasi hamda 2020 yilda boshlangan pandemiya ta'sirida ma'lum tebranish sur'atiga ega bo'lgan. Endogen omil va unga ta'sir etuvchi ekzogen omil ko'rsatkichlarining mohiyati ko'rib chiqiladigan bo'lsa, ta'sir etuvchi omillar sifatida ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi, doimiy xarajatlar hajmi va aylanma fondlar qiymati hajmiga muhim ta'sirga ega bo'lgan omillarni ifodalovchi omil ko'rsatkichlari asosida Kobb-Duglasning ishlab chiqarish modeli ko'rinishidagi modelga yaqin bo'lgan bog'lanishga ega bo'ladi. Ajratib olingan asosiy endogen va ekzogen omillarning bog'lanishi asosida "Farg'ona baraka" MChJda sof foyda

hajmining o'zgarish trendlarini aniqlash maqsadida yuqoridagi vaqtlil qator ko'rinishidagi ma'lumotlarni EViews10 dasturidan foydalangan holda tahlil qilindi.

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan omil parametrlarining korrelyatsion-regression tahlili hamda u asosida har bir korxonada sof foydasining ortishi ko'p omilli modellarini alohida korxonalar bo'yicha amalga oshiriladi.

"Farg'ona baraka" MChJ faoliyatida sof foyda hajmi va unga ta'sir etuvchi omillarning o'zaro juft korrelyatsion bog'lanish darajasini korrelyatsion tahlil asosida o'rganib chiqildi. Korrelyatsion tahlil natijaviy omil bilan ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi bog'lanish zichligi zaruriy shartni qanoatlantirmoqda, ya'ni $ryx_1=0,9815$, $ryx_2=0,9777$ va $ryx_3=0,8291$ ga teng. Har uchala bog'lanishda ham juft korrelyatsiya koeffitsienti zich bog'lanishni ko'rsatmoqda, bu esa natijaviy omilga nisbatan ta'sir etuvchi omillar to'g'ri tanlanganligini ko'rsatadi (2-jadval).

2-jadval

"Farg'ona baraka" MChJda tanlangan omillarning korrelyatsion bog'lanishi⁵⁷

	y	x ₁	x ₂	x ₃
y	1			
x ₁	0,981516	1		
x ₂	0,977721	0,938672	1	
x ₃	0,829093	0,843622	0,759304	1

Yuqoridagi jadvalda ajratib olingan natijaviy va ta'sir etuvchi omil ko'rsatkichlarining o'lchov birligi bir xil emasligi, ya'ni omil ko'rsatkichlarining bir jinsli emasligi sababli asosiy trend modelini chiziqli logarifmik bog'lanish ko'rinishida aniqlab olamiz. Buning uchun omil ko'rsatkichlarining barchasini natural logarifmik ko'rsatkichlarga keltirib olinadi (3-jadval).

3-jadval

"Farg'ona baraka" MChJ faoliyatida sof foyda hajmi va uning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omil ko'rsatkichlarining logarifmik qiymati⁵⁸

t	LnY	LnX ₁	LnX ₂	LnX ₃
2012	5,65	1,95	5,10	5,52
2013	5,86	2,08	5,34	5,86
2014	6,00	2,20	5,41	6,02
2015	6,26	2,64	5,56	6,17
2016	6,40	2,77	5,77	5,70
2017	6,52	3,00	5,83	6,13
2018	6,58	3,09	5,91	6,21
2019	6,80	3,18	6,05	6,31

⁵⁷ Muallif tomonidan Microsoft Excel dasturi asosida ishlab chiqildi.

⁵⁸ Muallif hisob-kitoblari asosida ishlab chiqilgan.

2020	6,63	3,18	5,77	6,48
2021	6,82	3,26	6,14	6,55

EViews10 dasturiy paketidan foydalangan holda amalga oshirilgan regression tahlil jarayonida aniqlangan parametrlar hamda modelning ahamiyati dastur tomonidan hisoblangan asosiy baholash ko'rsatkichlari orqali baholangan.

Regression tahlil natijalaridan ko'rilayotgan holat uchun regression modelning koeffitsientlarini ajratib olgan holda trendning logarifmik modelini shakllantirib olinadi (4-jadval).

Aniqlangan ma'lumotlardan foydalangan holda "Farg'ona baraka" MChJ faoliyatida sof foyda hajmi va unga ta'sir etuvchi omillar ta'sirida o'zgarishining ko'p omilli ekonometrik modeli tuzildi. Unga ko'ra ushbu jarayonni ifodalovchi:

$$\ln Y = 0,413 \cdot \ln X_1 + 0,539 \cdot \ln X_2 + 0,082 \cdot \ln X_3 + 1,657$$

regressiya tenglamasi tuzildi.

4-jadval

"Farg'ona baraka" MChJ bo'yicha tanlangan omillarning bog'lanish xususiyatlari va tuzilgan omilli model sifatining asosiy ko'rsatkichlari⁵⁹

Dependent Variable: Sof foyda hajmi,

LnY

Method: Least Squares

Date: 10/01/23 Time: 19:26

Sample: 2012 2021

Included observations: 10

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi,				
LnX₁	0.413030	0.091581	4.509989	0.0041
Doimiy xarajatlari, LnX₂	0.538545	0.126091	4.271088	0.0053
Aylanma fondlar qiymati hajmi,				
LnX₃	0.082349	0.063527	1.296282	0.2425
Tasodifiy omillar umumiy ta'siri, ε	1.657205	0.591479	2.801801	0.0311
R-squared	0.994343	Mean dependent var		6.352000
Adjusted R-squared	0.991515	S.D. dependent var		0.400938
S.E. of regression	0.036933	Akaike info criterion		3.470259
Sum squared resid	0.008184	Schwarz criterion		3.349225
Log likelihood	21.35129	Hannan-Quinn criter.		3.603033
F-statistic	351.5499	Durbin-Watson stat		2.166102
Prob(F-statistic)	0.000015			

Aniqlangan chiziqli logarifmik model potentsirlansa, korxonada faoliyatida sof foyda hajmi ko'rinishdagi ekonometrik model kelib chiqadi:

$$Y = X_1^{0,413} \cdot X_2^{0,539} \cdot X_3^{0,082} \cdot e^{1,657}$$

Dasturiy paketdan foydalangan holda tuzilgan model va uning parametrlarining ishonchligi hamda adekvatligini bir necha mezonlar asosida tekshirib, natijalar aniqligiga ishonch hosil qilish lozim.

Aniqlangan modeldagi endogen omil uchun Fisher mezoni qiymati 351,55 ga teng bo'lib, uning ahamiyati 0,00015 ga teng. Bundan ko'rinib turibdiki, tuzilgan trend modelini ahamiyat jihatidan amaliyotda qo'llash mumkin.

Model sifati dasturiy paket vositasida Akiake axborot mezoni (-3,47), Shvars mezoni (-3,35) va Xannan-Kuin mezoni (-3,6) orqali baholangan. Ushbu mezonlar qiymati ham trend modelini qo'llash mumkinligini ko'rsatadi.

Tuzilgan ekonometrik modelda avtokorrelatsiya yoki multikollenarlik mavjudligini aniqlash imkonini beruvchi Darbin-Uotson

(DW) mezoni 2,17 ga teng bo'lib, optimal chegara 2,0 atrofida ekanligi hisobga olinsa, modelning sifatini nisbatan yuqori ekanligini, ya'ni avtokorrelatsiya darajasi past ekanligini ko'rish mumkin.

EViews10 dasturiy paketidan foydalangan holda "Farg'ona baraka" MChJda sof foyda hajmining 2012-2021 yillar oralig'idagi hajmining ±2 statistik xatolik chegaralarida o'zgarishi trendini shakllantiramiz hamda ushbu trendning ahamiyatini ifodalovchi ko'rsatkichlarni baholaymiz. Jumladan, Teil notenglik koeffitsienti 0,0022 ga, Teil U2 koeffitsienti 0,16 ga, Bias nisbati 0 ga, variatsiya nisbati 0,0014 ga, kovariatsiya nisbati 0,9986 ga hamda simmetrik MAPE 0,3925 ga teng ekanligi tuzilgan modelning zaruriy oraliqlarda joylashganligini ko'rsatadi. Xususan, simmetrik MAPE uchun chegara 10 gacha ekanligi hisobga olinsa, taxminiylik xatoligi darajasi belgilangan chegaradan kichikligini ko'rish mumkin, ya'ni MAPE: 0,3925 < 10.

"Farg'ona baraka" MChJda sof foyda hajmining omillar ta'sirida o'zgarish modelini baholashda qoldiq, haqiqiy va tuzilgan model qiymatlari grafigidan ham foydalanish maqsadga muvofiq.

⁵⁹ Muallif tomonidan YeViews10 dasturida hisoblash asosida ishlab chiqilgan.

2022-2026 yillarda "Farg'ona baraka" MChJ korxonasi sof foyda hajmi va boshqaruv faoliyati ko'rsatkichlarining prognozlarini

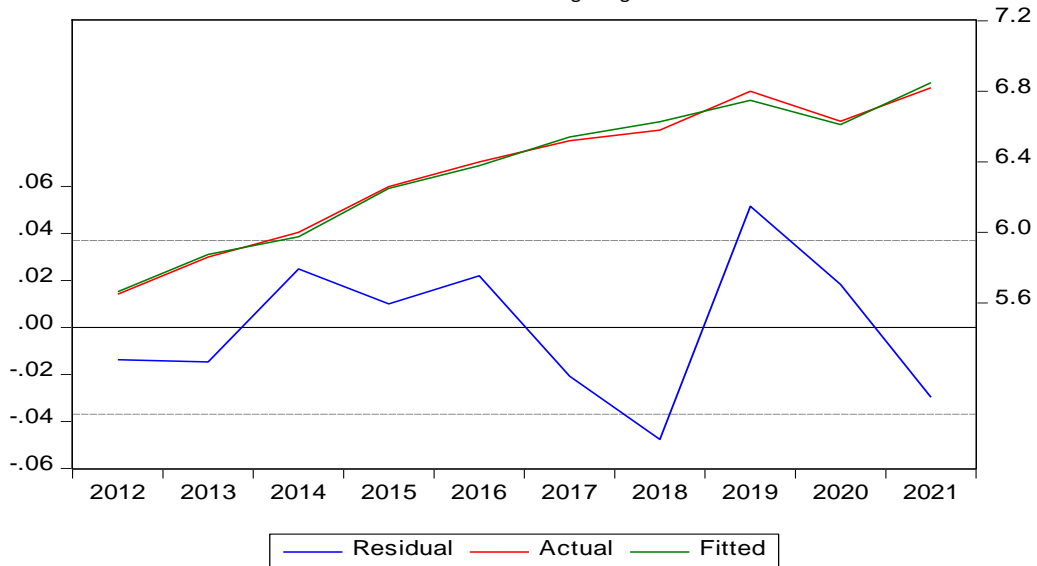
Yillar	Sof foyda, mln. so'm (Y)	Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi, mln. so'm (X ₁)	Doimiy xarajatlar, mln. so'm (X ₂)	Aylanma fondlar qiymati, mln. so'm (X ₃)
2022	1001,0	3683,2	470,6	701
2023	1061,6	3933,4	499,8	744
2024	1142,8	4183,5	529,1	786
2025	1210,3	4433,6	558,3	829
2026	1279,2	4683,7	587,6	872

Tahlil uchun olingan "Farg'ona baraka" MChJ oziq-ovqat sanoati korxonasi sof foyda hajmining o'zgarishini ifodalovchi ko'p omilli modellardagi o'zgaruvchilar regressiya koeffitsientlari asosida ularning natijaviy omilga ta'siri darajasini baholashimiz mumkin bo'ladi. Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi, doimiy xarajatlari hamda aylanma fondlar qiymati hajmining ortishi natijaviy omilning o'zgarishiga to'g'ri bog'liqlikda ekanligini ko'rsatadi.

Ushbu oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonada o'z faoliyatini boshqarish jarayonida yuqorida ishlab chiqilgan ko'p omilli modeldan foydalangan holda quyidagilarga asosiy e'tiborni qaratishi lozim:

- boshqaruv xarajatlari oshirmagan holda boshqaruv xodimlari sonini ma'lum miqdorgacha oshirishi mumkin, model bo'yicha boshqaruv xodimlari sonining ortishi sof foyda hajmining ortishiga olib kelsada, boshqaruv xarajatlari natijaviy ko'rsatkich hajmining pasayishiga olib keladi;

- mavjud resurs bazasiga tayangan holda korxonada tomonidan qo'shimcha investitsiyalarning jalb etilishi ham korxonada sof foydasi hajmining qo'shimcha o'sishiga olib keladi, biroq ushbu qo'shimcha o'sish hajmi unchalik yuqori emas. Bundan ko'rinadiki, mavjud quvvatlar doirasida korxonaning ishlab chiqarish sikllari investitsiyaga to'yinish fazasiga o'tgan.

1-rasm. "Farg'ona baraka" MChJda sof foyda hajmining qoldiq, haqiqiy va tuzilgan model qiymatlari grafigi⁶⁰

Tuzilgan trend modeldan foydalanishda ushbu korxonada boshqaruv nuqtai nazaridan kiritilayotgan resurslar (ekzogen omillar) hajmini har bir birlik qo'shimcha kiritilayotgan resurs birligidan olinadigan samarani hisobga olgan holda belgilash resurs samaradorligini optimal ta'minlash imkonini beradi hamda korxonaning muvozanatlashgan holda barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

6-jadval

O'zbekiston Respublikasida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar soni⁶¹

Yillar	Ro'yxatdan o'tgan korxonalar soni (1)	Faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar soni (2)	Tugatilgan korxonalar soni (3)	Faollik indeksi, koeffitsientda (2/1)	Bankrotlik indeksi, koeffitsientda (3/2)
2012	7594	6574	692	0,866	0,11
2013	7924	6893	716	0,870	0,10
2014	8723	7805	786	0,895	0,10
2015	9113	8109	776	0,890	0,10
2016	9560	8873	990	0,928	0,11
2017	10007	9405	1099	0,940	0,12
2018	11589	11046	916	0,953	0,08
2019	13545	12912	733	0,953	0,03
2020	16801	15869	642	0,945	0,04
2021	23712	22154	364	0,934	0,02

2012-2021 yillarda aynan aholi jon boshiga oziq-ovqat tovarlari ishlab chiqarish esa 2012 yilda 286,0 ming so'mni tashkil etib, 2021 yilga kelib 1584,6 ming so'm (5,54%)ga yetgani aholimizning turmush tarzi va xarid qobiliyati ortib borayotganini ko'rsatib beradi.

Ushbu jadval ko'rsatkichlari 2012-2021 yillar oralig'ida mamlakatimizda oziq-ovqat ishlab chiqaruvchi korxonalar va ro'yxatdan o'tgan korxonalar soni, faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar soni, tugatilgan korxonalar soni, faollik indeksi, bankrotlik indeksi to'g'risidagi statistik ma'lumotlarni aks ettirmoqda. 2012 yilda aynan oziq-ovqat

⁶⁰ Muallif tomonidan YeViews10 dasturida hisoblash asosida ishlab chiqilgan.

⁶¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi www.stat.uz rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan shug'ullanish maqsadida 7594,0 ta yangi korxonalar tashkil etilgan bo'lsa, 2021 yilga kelib bunday korxonalarni tashkil etilishi 23712,0 taga yetganini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqarish mexanizmlariga ta'sir etuvchi omillar va ularning o'ziga xos xususiyatlarini ekonometrik prognozlash asosida tadqiq etish asosida quyidagi xulosalarni qilish mumkin:

- oziq-ovqat mahsulotlariga ehtiyoj hamisha yuqori bo'lganligini, bu ehtiyoj bundan buyon ham ortib borishini ekonometrik prognozlash asosida resurs va boshqa omillarni hisobga olib, mazkur sohadagi tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini yanada rivojlantirish zarur;

- oziq-ovqat korxonalarining xomashyo manbai bo'lgan qishloq xo'jaligida sanoat ishlab chiqarishning kichik sanoat korxonalariga davlat ko'magini oldindan prognoz ko'rsatkichlarini hisobga olgan holda aniqlash va yordam berish hamda ularga qo'shimcha imtiyozlar yaratish;

- oziq-ovqat sanoati korxonalarini ishlab chiqarish salohiyati, bilimi hamda malakasini oshirish tizimini yangilash va takomillashtirish.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini texnik-iqtisodiy modernizatsiyalash, oziq-ovqat sanoatining barcha tarmoqlarini yanada rivojlantirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish tashqi va ichki bozor talablarga javob

beradigan raqobatbardosh tovarlarni ko'paytirish hisobiga amalga oshirilishini taqozo etadi. Shu bois, yurtimizda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini oshirishga prognoz korsatkichlari asosida boshqarishga yanada katta e'tibor berilmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, oziq-ovqat mahsulotlari eksport hajmi 2021 yilda mamlakat eksporti tarkibidagi ulushi 8,3% tashkil qilgan. Mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlari eksportining asosiy qismi bog'dorchilik va poliz mahsulotlarini ko'p miqdorda yetishtirilishi nuqtai nazaridan, ushbu salmoq eksport salohiyatiga nisbatan juda kam miqdorni tashkil etadi. Fikrimizcha, bu borada oziq-ovqat sanoatining jadal rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi muammolarni tahliliy o'rganish taqozo etiladi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarni ta'kidlash mumkinki, har qanday tizimning boshqarilishi uchun eng muhim shart uning barqarorligi bo'lib, unda ma'lum bir qonun va qaror bilan ishlaydigan tizimning ta'minlanganligidir. Oziq-ovqat sanoat korxonalarini faoliyatini prognozlash asosida boshqarish ham narx darajasi muvozanatini barqarorligini ta'minlash va oziq-ovqat sanoat korxonalarining uzluksiz ishlashini ta'minlashga erishish mumkin bo'ladi. Natijada esa axolining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan doimiy talabi qondiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ziyaviddinova N.M. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini iqtisodiy samaradorligini oshirish. Diss. i.f.n. Bux oz.ov YeSTI 155 b. B. – 2006.

2. Umarov I.Yu. Oziq-ovqat sanoatida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish (Andijon viloyati misolida). Diss. i.f.n. AMII 149 b. A. – 2009

3. Poluxin A.A. Organizatsionno-ekonomicheskii mexanizm modernizatsii

selskogo xozyaystva Rossii/ A.A. Poluxin// Agrarnaya Rossiya. – 2012 - №5 s. 23-29

4. Turgunov, M. (2021). Issues of innovative approach and financing of innovative projects in rapid economic development. Экономика и социум, (7), 151-159.

5. Turgunov, M. (2021). STATE AND PROSPECTS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN IN INTERNATIONAL RATINGS OF INNOVATION DEVELOPMENT. Theoretical & Applied Science, (7), 37-42.

6. Turgunov, M. (2019). Mechanisms of effective management of corporations in the republic of Uzbekistan. In Теория и практика корпоративного менеджмента (pp. 123-124).

7. TURGUNOV, M. M. U. (2022). THE STATE OF THE FOOD INDUSTRY IN UZBEKISTAN AND SOME ASPECTS OF ITS MANAGEMENT. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (9), 156-162.

8. Muhriddin, T. U. (2021). Oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatini boshqarishning o'ziga xos ayrim xususiyatlari. Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali, 1(2), 65-75.

9. www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi rasmiy sayti

**QO'QON UNIVERSITETI
XABARNOMASI**

**KOKAND UNIVERSITY
HERALD**

**ВЕСТНИК КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

1 / 2023

ISBN: 2181-1695

Bosishga ruxsat etildi 2022-yil 28-dekabr.
Qog'oz bichimi 60x84 1/8 «Libre Franklin, Montserrat»
garniturasida. Shartli bosma tabog'i 8. Adadi 20 nusxa.
Buyurtma rakami № . Baxosi shartnoma asosida.
"Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi"

bosmaxonasida
chop etildi.

OJS
OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

